

ՄԵԼԻ

Տարեկան գինը 10 ռուբլի կես տարվան 6 ռուբ.
Առանձին համարները 5 կոպեկով.

Թիֆլիսում գրվում են միմյան խմբագրատան մէջ.

Մեր հասցեն. Тифлисть, Редакция «Мшакъ».
Կամ Tiflis, Rédaction «Mschak».
Տ է Լ Է Ք Օ Ն № 253.

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(բացի կիրակի եւ տօն օրերէն).

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամէն լեզուով.

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր բառին 2 կոպեկ.
Տ է Լ Է Ք Օ Ն № 253.

ՀԻՄՆԱԳԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Չինաստանի ամբողջութիւնը.—Ներքին Տե-
ստիութիւն. Մամուլ. Գրիգոր Զանգեանի մի-
ջատակին. Նամակ Օղեսայից. Ներքին լու-
րեր.—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Պարսկի Շահի
սպանութեան փորձը. Արտաքին լուրեր.—ՀՆ-
ԻՍԳԻՐՆԵՐ.—ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.—ԲԱ-
ՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Նամակներ ցուցահանդէսից:

ՉԻՆԱՍՏԱՆԻ ԱՄԲՈՂՋՈՒԹԻՒՆ

Այժմ, երբ եւրոպական միացեալ զօրքն
սկսել է իր արշաւանքը դէպի չինաց մայ-
րաքաղաք Պեկին եւ մօտ է այդ քաղաքի
մարտնչութիւնը եւ առոււմը, չարաց
ճաղում, թէ ինչ պէտք է անէ եւրոպան
Չինաստանի հետ. նրա զինուորական ոյժը
կտրելուց յետոյ: Արեւօք պէտք է բա-
ւականակայ նախկին կանոնաւոր դրութիւ-
նը վերահաստատելով, թէ պէտք է աւելի
առաջ գնայ եւ յարուցանի Չինաստանի
բաժանման կամ եւրոպական հովանաւո-
րութեան խնդիր:

Հաւանական է, որ եւրոպան բաւակա-
նայ առաջինով, բարեւոք համարելով չը
բարդացնել զորքը եւ չը ստեղծել նոր
գիտարութիւններ: Անկասկած՝ եւրոպան
կը ցանկանայ մի քանի նախազգուշական
պայմաններ ընդունել տալ՝ ապագայում իր
շահերն ապահովելու եւ նոր ընդհարում
ների առաջն առնելու նպատակով: Խեղա-
ցութիւնը պահանջում է, որ նա սահմա-
նափակ իր պահանջները եւ հաշտեցնէ
չինացիներին եւրոպացիներին հետ, խաղա-
ղացներով յուզված մարերը եւ գրգռված
կրքերը:

Եւրոպացիները գիտեն, որ չինական
ներկայ խռովութիւնը վարակել է ազգա-
բնակչութեան բոլոր խաւերը եւ արձա-
գանք է գտել վարչական շրջաններում:
Այդ խռովութիւնը շուտով չի հանդարտ-
վի եւ կարող է նորանոր ձեւերով բռնկ-

վել ահագին պետութեան զանազան մա-
սերում: Այսպիսի մի դրութեան ժամանակ
եւրոպայի համար շատ դժուար է Ձինաս-
տանում յանձն առնել պատասխանատու
պարտաւորութիւն, այն է իր զօրքերով
պահպանել կարգ, կանոն եւ խաղաղու-
թիւն թշնամի ազգաբնակչութեան մէջ, որ
սկսել է վարժվել զինուորական գործողու-
թիւնների մէջ եւ որն ունի ներկայումս
1,752,000 զինուոր, որոնց մի մասը կըրթ-
ված է եւրոպական եղանակով: Աւելացրէք
դրան եւ Մեծ-բուռնցի միլիտանդ կամա-
ւորներին:

Եւրոպայի համար այժմ էլ շատ
թանգ է նստում ներկայ պատերազմը:
Նա պարտաւորված է նաւերով զօրքեր
փոխադրել եւ այնպէս հոգալ նրանց մեծ
ծախսերը: Գերմանիայի վրա ամէն մի
10,000 զինուորը նստում է 60—70
հազար մարդ. Գերմանիան ամէն մի կամա-
ւորի առաջարկում է 200 ֆրանկ իրեն
վարձատրութիւն, չը հաշուելով ծախսերը:
Ռուսաստանն ստիպված է հազարաւոր
միլիոններ հեռու ուղարկել իր զինուորնե-
րին, եւ, եթէ շարունակվեն պատերազմական
գործողութիւնները, պարտաւոր է հսկել
չինական սահմանագծի վրա, որ 12,000
միլիոն տարածութիւն ունի:

Անտարակոյս, եւրոպայի համար աւելի
ձեռնառու է, որ Ձինաստանը կառավարվի
ինչեւ իրանով, եւ կարգ պահպանէ իր
զօրքերով, պաշտօններով եւ գործա-
կանքներով: Ձինաստանի ամբողջութեան
ապահովելը անհրաժեշտութիւն է եւ
եւրոպական կոնցէրտի համարաշխու-
թեան պահպանելու տեսակէտից: Չինաստանի
բաժանման վրա եւրոպացիները կարող են
շատ շուտով միմեանց հետ կռուել: Իսկ
այդ բանից վախենում են բոլորը: Այդ
համար ձեռնառու չէ զօրքերը ցրվել հե-
ռաւորն արեւելքի զանազան անկիւննե-
րում եւ մի եւ նոյն ժամանակ շուռնալ

եւրոպայում ընդհարումներ, որոնց հետե-
ւանքը կարող է լինել շատ կորստաբեր
եւ ցաւալի:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Մ Ա Մ Ո Ւ Ն

Գրիգոր Զանգեանի թարմ գերեզմանի վրա
առաջ մամուլը շարունակում է երգել հիաց-
մունքի եւ երախտագիտութեան հիմներ: «Пра-
во» իրաւաբանական լուրը եւ հեղինակաւոր
լրագիրը գրում է.

Գոնաւորութիւն եւ հանգչում է այն ահագին
եւ պայծառ խարոյկը, որ այնքան մօտ ան-
ցալում լուսաւորում եւ տաքացնում էր
առաջ երկրը: Հետզհետէ պակասում են
մարդիկ, որոնք պահպանում են նրա սրբա-
զան բոցերը: Մի քանիսն էլ այլ եւս չը
կան, իսկ միւսները հեռու են, ուրիշ կրակ-
ների մօտ, որոնք ուրիշ սեղանների առաջ
են վառված: Գրիգոր Զանգեան—քչերից մէկն
էր. նա ապրեց եւ մեռաւ վաթսուական
թաւանների անկաշտ խարոյկի մօտ: Մեզ,
իրաւաբաններին համար, առանձնապէս թան-
գալի է Զանգեանի պատկառնքը դէպի
մեծ դատաստանական օրէնքները: Որպիսի
հրճանքով նա ողջունում էր հին սկզբ-
ունների իւրաքանչիւր նոր յաղթութիւնը,
օրինակ 1898 թի փետրվարի 3-ի օրէնքը,
որ լայնացնում էր երկրաւանների դատարա-
նի գործունէութեան շրջանը: Եւ որքան
վեր կերպով ցանկանում էր նա, որ օրէնք-
ների վերաքննութեան յանձնաժողովը՝ դա-
տաստանական օրէնսդրութիւնների հին գի-
նի նոր ակերի մէջ թափելիս չը կորցնէր
եւ ոչ մի հատ կաթիլ այդ բերեղային մա-
քուր, թանգազարն հեղուկից: Ամեն ինչ ան-
ցաւոր է: Գնաթաղանքի հանգստութեան ժա-
նանակամիջոցին շուտ կը փոխարինէ եռան-
դի եւ ոյժի ստեղծագործող ծաղկման ժա-
նանակամիջոցը: Երբ կը յիշեն մոռացված
խօսքերը, կը յիշեն նաեւ այդ խօսքերի
քարոզիչ Զանգեանին. այն պատկերին,
որ մենք վշտաւոր դնում ենք նրա գերեզ-
մանի վրա, մեր որդիները ուրախութեան
մէջ կաւելացնեն նոր պատկեր:

Բ Ա Ն Ա Ս Ի Ր Ա Կ Ա Ն

ՆԱՄԱԿՆԵՐ ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԵՍԻՑ

Պարիզ, յուլիսի 26-ին

Ես այլ եւս կանգ չեմ առնի «Ազգերի փողո-
ցում» գտնվող միւս պատկերների վրա, նախ
սրովհետեւ շատ աւելի հետաքրքիր ներկեր
կան գրելու եւ երկրորդ՝ այդ չէնքերը ոչ այլ
ինչ են, եթէ ոչ պաշտօնական ընդունելու-
թիւններին յատկացրած դահլիճներ, մի տեսակ
դեսպանատներ ցուցահանդէսում: Բնականա-
պէս, իւրաքանչիւր պետութիւն աշխատել է իր
պատկերներով մեծ եւ ազդող երեւոյթ. այս պատ-
ճառով ոչինչ չէ խնայված թէ արտաքին տես-
քի եւ թէ ներքին կահաւորութեան համար:
Այսպէս են Անգլիայի, Միացեալ-Նահանգների,
Գերմանիայի, Աւստրո-Ունգարիայի պատկերնե-
րը, որոնք աւելի ճարտարագիտական հե-
տաքրքրութիւն են ներկայացնում եւ համա-
բեա դատարկ են,—յիշեալ երկիրների գեղա-
րուեստն ու արդիւնաբերութիւնը պէտք է
տեսնել ցուցահանդէսի զանազան բաժիննե-
րում:

Անգլիական պատկերները մասնաւորապէս հե-
տաքրքիր է նրանով, որ այնտեղ ի ցոյց են
դրված 18 եւ 19 դարերի անգլիական յայտնի
նկարիչների Բէյնթի, Գէնսթրոպի, Հոպսերի,
Տիւրնիւրի եւ ուրիշների նշանաւոր գործերը:
Գերմանական պատկերներում նշանաւոր են
չորս մեծ դ

տանջ մուծվելներին՝ Պ. պ. պահպանողականները պարզապես չէին ուզում ներել Զանչեանին, այս՝ իր ոգով ճշմարիտ ուսման մարդուն, որ զգալի, ոգևորված հիմներ էր բերում, նուիրված մեծ ազատարար բեֆորաներին, որոնք այնքան ատելի են խառնիքի և մարտիկ կրթությանը... Շատ բան կարելի է ասել Զանչեանի մասին, բայց միայն լաւ բան. «մարդ էր նա»... Երա թաղման ժամանակ շատերն էին լաց լինում, եւ այդ արտասուքները ի ցոյց մարդկանց չէին, դրանք անկեղծ, ակամայ արտասուքներ էին Զանչեանի նրա ազնիւ սանձին, յաւերժական յիշատակ նրա ամենամարտիկ և ամենաազնիւ անունին: Այն կարելի չէր չորսուել Զանչեանի անունով գրադարան-ընթերցարան բանալու միջոցով... Արդէն նուիրատուութիւններ են լինում այդ նպատակով եւ, ի հարկէ, անդուլթիւն կունենան... Միայն թէ մի որ եւ է արգելք չը լինի Այդպիսի բան մեզ մօտ յաճախելի և բոլորովին անսպասելի կերպով տեղի ունենում է: Կաւ կը լինէր նոյնպէս հոգ տանել Զանչեանի բոլոր հեղինակութիւնները հրատարակելու մասին:

Վերին աստիճանի հետաքրքրական են եւ «Россия» լրագրի գլխաւոր աշխատակից Old Gentleman-ի յիշողութիւնները Զանչեանի մասին: Ինչպէս յայտնի է, այս պնդումներով զորոյ պարօնը առաջ Սուլօրինի աշխատակիցն էր, բայց յետոյ հետագա նրանից եւ հրաժարից նրա գաղափարներէն:

Բաւական չափ նամակներ ստացաւ եւ Զանչեանից եւ մի քանի անգամ էլ նա եղաւ ինձ մօտ, երբ հայկական կոտորածները Փոքր Ասիայում եւ Կ. Պոլսում դարձրին նրան կենսորոն ուստայ օգնութեան, որ արդիւն է վնասված հայերին: Յիշում եմ, վաղ առաւօտեան, փոքրիկ, կուզիկ Զանչեանը իր քաղաք եւ հիւանդոտ ժպիտով բարձրացաւ Սուլօրինի տան չորրորդ յարկը, ուր եւ ապրում էր այդ ժամանակ, վերկայրեց ինձ անկողնից եւ սկսեց գանգատուել «НОВОЕ ВРЕМЯ»-ի կապիտալ փոխադրումներ վրա դէպի հայերը:

— Գրեթէ յիշում եմ, ես ինչ մեղ ունեմ այդտեղ: Եթէ դուք հետեւում էք լրագրին, ուրեմն գիտէք, որ ես հայերին չեմ դիպչում, իսկ եթէ դրանից աւելին էք ուզում իմանալ, կասեմ, որ ես հայկական հարցի մէջ բոլորովին անասնին կարծիքի եմ: Եւ Կ. Պոլսում էի կոտորածից քիչ յետոյ, տեսնելիցայ Նելի-զօյի, Մակիմովի հետ եւ ստացաւ բոլորովին ոչ այն տպաւորութիւնները, ինչպէս «Русский Странник»-ը (Սուլօրինի թղթականից):

— Հէնց դրա համար էլ ես եկայ ձեզ մօտ, որ դուք անասնին կարծիքի էք: — Ինչ էք ուզում ինձանից: — Որ դուք համոզեք լրագրի, թէ նա մոլորված է: — Ինչ դուրս կը գալ դրանից: Եւ Կ. Պոլսից թղթակցութիւն գրեցի բոլորովին հակառակ «Русский Странник»-ի գրածներին:

Կիւնում Սուրբաբանի կրակապաշտները տաճարի պատկերն է, որ մեծ հետաքրքրութիւն է զարթեցնում. իսկ պատերի ամբողջապէս ծածկված են Բագուի չրչկալայի, Սեւ քաղաքի եւ Կասպից ծովի տեսարաններով եւ նաւթանդերի մակարդակներով: Այս պատկերներն էլ աւելի շուտ մի առեւտրական տան ընդունելութեան դահլիճն է, քան թէ նաւթի արդիւնաբերութեան մասին գաղափար տուող մի բաժին:

Այն դահլիճը, որ ներկայացնում է Թուրքեստանը, չինված է տեղական ոճով եւ յիշեցնում է մի մզկիթ, իր սուր կիսակամար գմբեզով ու լուսամուտներով, պատերի յախճապակեայ դարձերով: Դահլիճի մէջտեղում նոյնպէս յախճապակեայ զարդարված առաջնորդ լուսնու է մի սրբուն շատրուան եւ ցնցուղներով ցօղում է չորս կողմի ջրային բոյսեր: Մզկիթն ու շատրուանը չափազանց պատշաճում են իրար: Մահմեդական աշխարհը մեծ մասամբ բոցոտ կլիմայ ունի. Արաբիայի անապատներում ծընված կրօնը Միջին Ասիայի անապատներում տեղ գտաւ. զարմանալի չէ, որ շուրջ մահմեդականները ձէսերի մէջ այնքան լայն տեղ ունեն, եւ մզկիթն առանց շատրուանների չէ լինում:

Թուրքեստան, Սամարկանդ, Բուխարա այնպէս խիտ, այնպէս անողորմ են հնչում մարդու ականջին. սրանք անուններ են, որոնք կապված են աւերակ ու մահ տարածող աշխարհահաշակ աւազակների պատմութեան հետ. իրանց չոր անունների պէս մարդ երեւակայում է այդ երկիրները չոր, այրված անապատներ, ուր կիսավայրենի թափարը իր ծածկած սպիւնրի մէջ դանդաղութեամբ քաշ է տալիս իր քրտնալ գոյութիւնը կամ կատարի նմոյքի վրա փոշու ամպեր հանելով: Աւազոտ անապատներում արշաւում է դէպի հաղապետ ճանապարհորդը:

Բայց այս բաժինն այնպիսի յետոյ մարդ

եւ այդ թղթակցութիւնը չը տպագրվեց: Ուրեմն, լրագրի նրան հաւատում է աւելի, քան ինձ, կամ ուրիշ իր անասնին քաղաքական հայացքը: Եւ ոչինչ չեմ կարող անել: Իսկ պատահական թղթակցին մի ուրիշ լրագրում, ինձ, որպէս «НОВОЕ ВРЕМЯ»-ի աշխատակցի, որ Կ. Պոլսի էի գնացել հէնց նոյն լրագրի ծախսով, համաձայնեցէք, անյարմար է...

— Ինքնեքդ գնացէք Հայաստան եւ գրեցէք այնտեղից...

— Թող տուէք հարցնել՝ ում հաշուով Լուսինը չի ուղարկել, իսկ եթէ գնամ իմ հաշուով, այն ժամանակ իմ, այսպէս ասած, կամաւորական թղթակցութիւնները պարտաւորական կը լինեն «НОВ. ВРЕМЯ»-ի համար: Այլ եւս չեմ խօսում այն մասին, որ իմ բարեկամները լրագրութեան մէջ աղաղակներ կը բարձրացնեն, թէ հայերը ինձ գնել են: Մեզ մօտ բաւական է մի բարի խօսք ասել որ եւ ինչ մէկի մասին եւ ահա կանչում են. «գրեւած է»...

Երեք անգամ Զանչեանը եկաւ ինձ մօտ: Մի անգամ եւ ծանօթացրի նրան երիտասարդ Սուլօրինի հետ («НОВОЕ ВРЕМЯ»-ի խմբագրիչներից մէկը): Զանչեան երկար պաշտպանում էր նրա առաջ հայոց գործը, բայց այս տեսակցութիւնից ոչինչ դուրս չեկաւ:

Յօդուածագիրը, փառաբանելով Զանչեանի ազնուութիւնն ու շիտակութիւնը, նրա գաղափարական տոկոսութիւնը, ասում է.

Մարդկայնութեան աստուածուն հոգնում էր հուստար կերպով թէ Ռուսաստանում եւ թէ հայերի համախորհրդային ցրտածութեան տեղերում: Հայ հայրենակիցներին եւս սիրում էր ինչպէս ուսանողին իսկ անասնին: Ինչպէս հայերին: Աստուած տայ, որ իւրաքանչիւր ուսուցանող սիրէ Ռուսաստանը, ինչպէս սիրում էր հայ Զանչեանը եւ գնէ այն օգտի մի երրորդական մասը: Եւ այսպիսի մի մարդը, ի հարկէ, մեծ պատիւ է հայի անուան համար:

ԳՐԻԳՐԻ ԶԱՆՇԵԱՆԻ ՅԻՇԱՍՏԱԿՆ

«Рус. Вѣд.» լրագրի հարցում է, որ Գրիգոր Զանչեանի մահվան առիթով, բայց արդէն յիշված նամակներից եւ հետադիւններից, Մօսկվայում ստացվել են հետեւեալ նոր հետադիւններ.

Պօլսից, Բագրատ վարդապետի անունով. «Որքին վշտով իմանալով Զանչեանի մահուն լուրը, ողորմ ենք եւ աղօթում նրա հոգու հանգստեան համար: Յայտնեցէք յաւակցութիւն հանգուցեալ ընտանիքին եւ Մօսկվայի հայ համայնքին: Պատրիարք Մաղաքիա»: Պարիզից, Ժենիկից եւ Բելլինից—պրօֆեսոր Զուպրովից, Ժենիկի հայ տառնորդներից, Իօլլոսից: Պետերբուրգից.—«Ռուս գրողների դահլիճ»:

Գալիս է այն կարկաչանքով, որ Թուրքեստանն էլ ընտանիքան յարմար մի երկիր է, եւ որ թափառելի թափառականութիւնը աշխարհագրական եւ կլիմայական պայմաններից մասամբ անկախ երեւոյթ է: Եւ ճշմարիտ, այս դահլիճում համարեա ամեն ինչ կայ մի նստակեաց, խաղաղ ժողովրդի պարագայութեան կենցաղավարութեան համար: Ահա բամբակը (ոստերի վրա եւ քաղաք), որ Երեւանեան բամբակից յետ չի մնայ. ահա հայահարակները բաշխված տեսակներ, բանջարեղէններ, ծխախոտ, բրինձ եւ նոյն իսկ հանքեր: Բայց թափառական ցեղը դարերից ի վեր սիրել է իր տաղանդն ու աշխատանքը աւելի արեւան գործիքների ղէնքերի վրա գործ գնել, քան խաղաղ, կուրտուրական աշխատանքի, եւ դրա համար ամեն երկրում այդ ցեղը եղել է հին եւ նոր կուրտուրայի թշնամի եւ ինքը ոչ մի երկրում քաղաքակրթութեան նման մի բ

Типографія Грузинск. Т—ва, Вольная-Ванская ул., № 27.